

«ՍԱՍՈՒՆՑԻ ԴԱԻԹ»-Ի ՕՂԱՆ-ՏՈՂԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

ՎԱՐԴԱՆ ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ (Արգենտինա)

«Սասունցի Դաւիթ» կամ «Սասնայ ծոեր» դիցազնավէպին մէջ հանդիպող անունները պատմական մեկնաբանութեան ենթարկելու իւրաքանչիւր փորձ պէտք է կատարուի շատ մեծ զգուշութեամբ, տրուած ըլլալով անոր տիրական դիօներէն մէկը՝ ժամանակագրական խառնաշփոթութիւնը: Վերջին տարիներուն որոշ տեղքայլ կը գիտուի այս ուղղութեամբ, թէն պէտք է նկատի առնել, որ պատմական մեկնաբանման շրջանը բաւականին նուազած է, վիպագիտութեան մէջ ընդհանրապէս Այսուհանգերձ, շրջահայեաց աշխատանքով կարելի է խորանալ եւ ձեռք բերել նոր արդիւնքներ, որոնք կրնան պատմագիտական հետաքրքրութիւն ներկայացնել:

Այս առումով, ուղղունչի երեւոյթ էր Ս. Պետրոսեանի «Սասնայ ծոերի» Օղան-Տողանի ծագման շուրջ» յօդուածը¹, ուր առաջին անգամ ըլլալով մօտէն կը քննուէր այդ անուանումին բնոյթը:

Ընդհանրապէս մեկնաբանութիւններ կատարուած չեն Օղան-Տողան եզրի մասին: Ինչպէս յայտնի է, ան միայն մէկ անգամ երեւան կու գայ, երբ Դաւիթի եւ Խանդութի ամուսնութենէն ետք, Խանդութի բերդը պաշարման կ'ենթարկեն շարք մը թշնամի թագաւորներ՝ Պապ-Ֆռնչի, Աջմու Շապուհ, Զինուաշխի թագաւոր, Օղան-Տողան եւ ուրիշներ, որոնք դիմումին կը ջախջախուին հերոսին կողմէ:

Խանդութի նշտաւէտորի տեղւորման առնչութեամբ համաձայնութիւն չկայ վէպի տարբեր փոփոխակներուն միջեւ: Մանուկ Աբեղեան կը նշէ. «Խանդութի հայրենիքը, նայելով պատումներին դրվում է Կաղզվան, սրա մոտ եւ Խանդութի բերդը, որ հին Կաղզույտ կամ Կապուտա բերդն է, որ վէպի մէջ ասվում է Բերդ Կապուտին: Իւրեւ նրա հայրենիք տրվում է նաև Լոռա քաղաք, Քիլիս (Սոքման ավազ, Խանդութի բերդ), Իրանա քաղաք, Թավրիզ, Կապուտկող իւրթ եւ վերջապէս Խանդութը համարվում է Օղան-Դողան թագավորի աղջիկը՝ առանց տեղը հիշելու»²:

Այս բազմազանութեան մէջ սակայն, կարելի է նշմարել հասարակաց գիծ մը. բոլոր տեղագրումները կ'իյնան հարաւային Հայաստան, ըլլայ Վասպուրականի, Նախիջեւանի թէ Ատրպատականի կողմերը: Անտեղի է ուրեմն, ըստ մեզի, փորձել Խանդութի Կապուտկող բերդը անպայման Ատրպատականի մէջ տեղորոշել³, չաւի որ հակառակը ցույց տուող տեղանուններ կան:

Ս. Գ. Պետրոսեան, վերլուծելով մերձակայ շրջանի քաղաքական իրադրութիւնը 10-րդ դարուն՝ «Սասունցի Դաւիթ»-ի ձեւաւորման ժամանակաշրջանին, կը յանգի այն եզրակացութեան, որ «հնարավոր է, որ միջնադարյան Ատրպատականի եւ Անդրկովկասի նստակյաց բնակչութիւնը հարեան մերձկասպյան ցեղերի այս ընդհանրութիւնն է ժամանակակից հայերի կողմից կոչվել օղան-տողաններ եւ մեր դիցազնավէպում անձնավորման ենթարկվել հանձինս Օղան-Տողան (կամ Օղան եւ Տողան) թագավորների ու նրանց զորքի»⁴. Այնուհետեւ, Պետրոսեան, փորձելով ամրապնդել իր դրոյթը, կը

1 Ս. Գ. Պետրոսեան, «Սասնայ ծոերի» Օղան-Տողանի ծագման շուրջ (Պատմա-բանասիրական հանդես, 1986, №3, էջ 195—200):

2 Մ. Արեղյան, Երկեր, հ. Ա, Երևան, 1966, էջ 377:

3 Ս. Գ. Պետրոսեան, նշվ. աշխ., էջ 196:

4 Նոյն տեղը, էջ 199:

բերէ կարգ մը փաստարկներ օղան եւ աղուան > * աղան նոյնացման համար՝ Միաժամանակ, տողան բառի նախածին կ'ենթադրէ* տողան < * տաղան հզոր եւ զան կը կապէ տալաղել («հաւաքել, ժողովել») բառին հետ՝:

Մեր կարծիքով, Պետրոսեանին այս վերջին ենթադրութիւնները առարկելի են: Ներկայ յօդուածով պիտի փորձենք շարադրել կարգ մը դիտողութիւններ: Նախ պէտք է ըսել, թէ -որքան մեղի յայտնի է- աղուաններու անունը իբրեւ աղան վկայուած չէ մեր մատենագրութեան մէջ նոյնիսկ իբրեւ ձեռագրային տարբերակներով: Իսկ թէ «աղուաններ» հաւաքական անունով ծանօթ ըլլալ մերձկասպեան ցեղախումբերու ընդհանրութիւնը, այդ ալ ենթադրութեան սահմանէն անդին չ'անցնիր, մանաւանդ, երբ դիւցազնավէպին մէջ խօսք չկայ Օղան-Տողանի եւ իր զօրքի ընկերա-տնտեսական կացութեան մասին:

Մեր վերապահումները կրնան շատ ամուր լիովին ընթերցողին, քանի որ հակաճառային բնոյթ կը կրեն: Ուստի, առանց մեր աչքէն հեռու պահելու Պետրոսեանի այլապէս ուշագրաւ հարցադրումները, բանաձեւենք այստեղ մեր տեսակէտը, թէ դիւցազնավէպի «օղան»ը կ'արձագանգէ աղան-ալան ցեղանունին, եւ աշխատինք հիմնաւորել զայն: Առաջին հերթին, յիշենք, որ ալանները բազմիցս ներխուժած են Հայաստան: Պատմականօրէն յայտնի է 72 թուականի արշաւանքը, Տրդատ Ա. թագաւորի օրով, որուն աղօտ անդրադարձը կը գտնենք Արտաշէսի եւ Սաթենիկի վիպական երգին մէջ: Յաջորդ դարերուն եւս ալանները կործանարար արշաւանքներ կատարած են Անդրկովկասի տարածքին, իբրեւ մեկնակէտ ունենալով Հիւսիսային Կովկասի մէջ իրենց հիմնած թագաւորութիւնը: Այդ յարձակումներուն ընթացքին հասած են մինչեւ Պարթեւաստան եւ Փոքր Ասիա՝:

3-րդ-4-րդ դարերուն, ալանները տեղաշարժ կատարած են դէպի Կուր գետի բերանը, հոններու ճնշումին տակ, դառնալով Վիրքի, Աղուանքի եւ Մեծ Հայքի դրացիներ: Հարաւային Տաղստանի եւ Շիրվանի մէջ հիմնուած է ալաններու նոր՝ «Մազքթաց թագաւորութիւնը», որ դարձած է արդի օսերու հիմնախարիսխը:

Կարելի է նշել, որ Դարիալի կիրճը ծանօթ էր «Ալանաց Դուռ» անունով. հայեր, վրացիներ եւ պարսիկներ կայազօր կը պահէին հոն՝ կովկասեան վաշկատուն ցեղերու ներխուժումները կանխելու համար: Հետաքրքրական է, որ թովմա Արծրունի «Աղանաց դուռն» ձեւը կը գործածէ՝ «Ալանաց դուռն» ի փոխարէն: Միւս կողմէ, ինչպէս յայտնի է, Դերբենդի դուռը (Ճորա պահակ, Հոնաց դուռն) կը կոչուէր «Աղուանից դուռն»: Բայց երբեմն, հակառակ այն իրողութեան, որ Ալանաց դուռ եւ Աղուանից դուռ տարբեր տեղանուններ են մեր մատենագիրներուն համար, Աղուանից դուռը կը կոչուի Ալանաց դուռ¹⁰: Այս բոլորէն դուրս, որոշ պարագաներու «աղուան» եւ «ալան» անունները իսկապէս շփոթուած են իրարու: Մովսէս Խորենացու վերագրուած Աշխարհացոյցին մէջ (էջ 604) կ'ըսուի, թէ ի Սարմատիա կը գտնուին «Ալանք (այլ ձգ. Աղուանք) ... Հանք, Ափուլք, Ծանարք, յորում Ալանաց (այլ ձգ. Աղուան) դուռն եւ Մեքան դուռն»: Հոս նկատուած շփոթումը «Աղան» եւ «Աղուան» անուններու կը նկատուի նաեւ յոյն եւ լատին պատմագիրներու քով Alam¹¹ եւ Albani (Th. Mommsen Römische Geschichte V, 405)¹¹:

⁵ Անդ:

⁶ Նոյն տեղը, էջ 200:

⁷ Շահեկան է նշել, թէ պատահած է հակառակը՝ աֆղանները դարձած են աղուաններ: Տե՛ս, օրինակ, Հ. Սամուէլ Արամեան, Դարիթ Բէկ կամ Պատմութիւն Ղափանուոց (Բաղմալէպ, 1977, № 1—2, էջ 301):

⁸ Տե՛ս Հայկական Սովետական Հանրագիտարան, հ. 1, Երևան, 1974 («Ալաններ» յօդուած):

⁹ Հ. Շահեկան Ա. Կիւնեան, Ս. Մաշտոց վարդապետ կեանքն եւ գործունէութիւնը հանդերձ կենսագրութեամբ Ս. Սահակայ, Վիեննա, 1949, № 337:

¹⁰ Ա. Մարտիրոսյան, Մաշտոց, Երևան, 1983, էջ 334:

¹¹ Հ. Ներսէս Ա. Կիւնեան, նշվ. աշխ., էջ 335:

Հետաքրքիր երեւոյթ է, որ Մովսէս Կաղանկատուացի կը պատմէ Արտաշէսի եւ Սաթենիկի դրուագը «ալան»ը վերածելով «աղուան»ի¹²,

Պակաս բնորոշ չէ, որ «Վարդան Արեւելցի իր ծննդոց Մեկնութեան (Վիեննա, թ. 482, թուղթ 56ա) եւ Պատմութեան մէջ (էջ 12) խօսելով ազգաց լեզուներու յատկանշականներու վրայ, կը գրէ. «Սպառնական՝ Հոնն... գեղեցկազարդ (կամ գեղեցկաձեւ)՝ Ալանն (Վիեննայի թ. 177 «աղուանն»), ծաղրական՝ Գունդն (թ. 177 «Գունթն»)»¹³,

Երկու ցեղանուններու այս շփոթը հաւանաբար իբրեւ սկզբնապատճառ կ'ընդունի «ալան» անունի «աղան» տարրնթերցումը: Վերը տեսանք Թովմա Արծրունիի պարագան: Խորենացիի բնագրի Խ. ձեռագրախումբը «աղան» ունի «ալան»ի փոխարէն¹⁴, իսկ անանուն ժամանակագիր մը հետեւեալ կերպով կը թուէ Կովկասի ազգերը. «Մարք, Աղուանք, Լփինք, Աղանք, Ամազոնք, Զիզք, Մասքութք, Հայք, Վիրք, Եգերացիք»¹⁵: Վերջապէս, ուշադրութենէ պէտք չէ վրիպի այն փաստը, որ Ալանաց երկրի բղջիխներէն մէկուն անունը Աղանա-յողան էր¹⁶,

Արտաշէս Մարտիրոսեան իր «Մաշտոց» մեծագրութեան մէջ կը վերարծարծէ Բենիամին աղուանի հարցը, որ ժամանակին գրաւած է յատկապէս Հ. Ներսէս Ակիմեանի ուշադրութիւնը¹⁷: Յիշենք Կորիւնի վկայութիւնը. «Այն ժամանակ եկավ, հանդիպեց նրան մի երեց մայր, ազգով՝ աղվան, անունը Բենիամին: Եվ նա հարցրեց ու քննեց աղվաններն լեզվի բարբարոս խոսքերը, ապա վերուստ պարզեց իր սովորական կորովամտությամբ նշանագրեր հորինեց և Քրիստոսի շնորհքի աջողությամբ՝ կշռադատեց, կարգավորեց, հաստատեց»¹⁸:

Մեսրոպ Մաշտոցն է, ուրեմն, որ Արեւմտեան Հայաստանի մէջ (մեր խօսքը կը վերաբերի, անշուշտ, Հայկական լեռնաշխարհի բիւզանդական տիրապետութեան տակ գտնուող շրջանին) կը ստեղծէ աղուանական դիրքը: Ապա, Վաղարշապատ վերադառնալէ ետք, կը մեկնի Աղուանք: Տեղույն թագաւորն ու եպիսկոպոսը կ'ընդունին զինքը: «Ապա երբ հարցրին, նա բացատրեց իր գալու նպատակը: Եվ նրանք, երկու զրուցակիցները, եպիսկոպոսն ու թագաւորը, հանձն առան ընդունել դպրությունը...»¹⁹:

Կորիւնի այս վկայութիւնները շատ պարզ չեն: Մաշտոց գիր հնարեց բիւզանդական Հայաստանի՞ մէջ, այնուհետեւ Աղուանք տանելու համար: «Եթե նա մտածում էր Աղվանքի համար գիր հորինել, դա ավելի հեշտ էր աղվանական միջավայրում և ոչ թե հեռավոր մի տեղ, մեկ մարդու խոսքով»²⁰: Ժիշտ է: Բայց նաեւ ճիշտ է, որ Մաշտոց հայոց հողի վրայ «սկսեց տիրոջից իրեն շնորհվածի համեմատ նշանագրեր հորինել վտանգներն լեզվի համար»²¹, զորս Վրաստան տարաւ յետոյ²²:

12 Մովսէս Կաղանկատուացի, Պատմութիւն Աղվանից աշխարհի, աշխատասիրեց Վ. Առաքելյան, Երևան, 1983:

13 Հ. Ներսէս Ակիմեան, նշվ. աշխ., էջ 340:

14 Ա. Մարտիրոսյան, նշվ. աշխ., էջ 334:

15 Անանուն ժամանակագրութիւն, հրատարակեց Հ. Բարսեղ Սարգիսեան, Վենետիկ, 1904, էջ 5:

16 Հ. Ներսէս Ակիմեան, նշվ. աշխ., էջ 336:

17 Տե՛ս նոյն տեղը, էջ 325—429, Ա. Մարտիրոսյան, նշվ. աշխ., էջ 332—344:

18 Գորյուն, Վարք Մաշտոցի, աշխարհարար թարգմանութիւնը առաջաբանով և ծանոթագրութիւններով՝ Մ. Արեղյանի, Երևան, 1979, էջ 40:

19 Նոյն տեղը, էջ 41:

20 Ա. Մարտիրոսյան, նշվ. աշխ., էջ 333—334:

21 Կորյուն, նշվ. աշխ., էջ 36:

22 Թէ ի՞նչ եղած է Մեսրոպի դերը վրացական եւ աղուանական այրութներու ստեղծման կապակցութեամբ, բտնավէճի առարկայ նիւթ մըն է տակաւին: Խիստ թելադրական են Հ. Լեւոն

Հարցը կը մնայ բաց: Մարտիրոսեան կ'առաջարկէ. «Այստեղ «աղվան» թերեւս պետք է կարդալ «ալան»²⁹: Դիտել տանք, որ տրամաբանօրէն անհնարին չէ, ինչ որ Կորին լուծեամբ անցած ըլլայ աղուանական միջավայրի մէջ աղուանական ալբուրներէ ստեղծման փաստի վրայէն, զոր Մովսէս Խորենացի կ'աբձաւադէր³⁰ որոշ տարբերութիւններով³¹, Խորենացի կը յիշէ Բեւլամիւնի հետ կապուած դէպքը Աղուանքի բուն տարածքին մէջ, թերեւս աղան-ալան-աղուան շփոթի հետեւանքով: Յամենայնդէպս, ասոնք չեն դադրիր ըլլալ վարկածային ուրուայումներ: Մեր նիւթին համար կարեւորը այն է, որ որոշ պարսկացիներու տակ կարելի է ենթադրել աղուան-աղան-ալան զուգորդում մը: Ի հարկէ, «դա վրիպում է և չի արտահայտում մի աղգացեղ, որ կոչվեր միաժամանակ ալան և աղվան»³²,

Թերեւս պէտք է «աղան» (իմա՝ ալան) կարդալ Խորենացիի հետեւեալ հաղորդումին մէջ, որ կը վերաբերի մաղքութիւններու Սանատրուկ (ըստ Փաւստոս Բուզանդի՝ Սանեսուն) թագաւորին. «Իսկ երբ Տրդատի վախճանվելու լուրը հասաւ, բարձրորոսները նույն Սանատրուկի և ուրիշ մի քանի սուստ խոսող աղվանների հաւելեալ էրաւելի (Գրիգորիսին) սպանեցին Վատնյան դաշտում, հարախական կոչված ծովի մոտ, ձիերի ոտնառակ տալով»³³, Ս. Պետրոսեանի համաձայն՝ այս հատուածը ցոյց կու տայ, որ «Միջնաշխարհի հայերէն երբեմն աղվան(ք) յեղանունը կիրառում էին Աղվանքի մերձ-կասպյան շրջանի բնակիչների վերաբերյալ»³⁴: Ասիկա վիճիչ է, եթէ նկատի ունենանք, որ Փաւստոս Սանեսունի դաշնակից կը համարէ ալաններն ու հոները, եւ ոչ թէ աղուանները. «Հասանէին հարկանէին սատակէին զօրսն Ալանացն եւ Մաղքթացն եւ Հոնացն եւ զայլոց աղգացն»³⁵, Ասկէ զատ, ալաններն ու մաղքութիւնները արիւնակից էին, որով կրնայ արդարեալ աղան-ալան հաւաքական եզրի օգտագործումը Խորենացիի կողմէ («...նույն Սանատրուկի և ուրիշ մի քանի սուստ խոսող աղանների դաւերով...», մեր ընդգծումով ու սրբազրուծմամբ):

Ալաններու հարաւային Հայաստանի մէջ գտնուելու իբրեւ ապացոյց, կրնանք նշել, որ Արտաշէսի աշխարհեան Սմաւոս Բագրատունի օգնութեան երթալով Սաբինիի եղբոր, զայն վերահաստատեց հօքենական զահի վրայ, որ բռնազրաւուած էր ալան աւյօրիի թագաւորի մը կողմէ, «...և հալառու կորցնելու երկիրն»³⁶ ավերեց, որտեղից բոլորին գերի վերցնելով, մեծ բազմութեամբ բերեց Արտաշատ: Արտաշէսը հրամայում է նրանց բնակեցնել Մասիսի հարավ-արեւելյան կողմում, որ կոչվում էր Շավարշական զավատ, (այս անվան հետ) յղահաւանելով նաև բնիկ Արտաղ անունը, որովհետև մինչև այսօր էլ Արտաղ է կոչվում այն աշխարհը. որտեղից նրանք գերվեցին»³⁷, Հետաքրքրական է, որ «Սանունցի Դաւիթ»-ի գլխական բնագրի ծանօթագրութիւնները Օղան-Տողանի կապակցութեամբ դիտել կու տան, թէ «սրանց իշ-

Ձեռքների գիտողությունները այս մասին. տե՛ս Boghos Levon Zek'lyan, *Prémises pour une méthodologie critique dans les études arméno-georgiennes* (Բաղմավկայ, 1981, № 3—4, 460—469),

29 Ա. Մարտիրոսյան, նշվ. աշխ., էջ 334:

30 Մովսէս Խորենացի, Հայոց պատմութիւն, Ներածութիւն, աշխարհարար Թարգմանութիւնը և ծանոթագրութիւնները Ստ. Մալխասյանցի, Երևան, 1981, էջ 298:

31 Ա. Մարտիրոսյան, նշվ. աշխ., էջ 337:

32 Խորենացի, նշվ. աշխ., էջ 244—245:

33 Ս. Պ. Պետրոսյան, նշվ. աշխ., էջ 199:

34 Փաւստոսի Բիւզանդացու Պատմութիւն Հայոց, քննարկը Բ. Պատկանյանի, Թարգմանութիւնը և ծանոթագրութիւնները Ստ. Մալխասյանցի, Երևան, 1981, էջ 293:

35 «Երկիրն» ըսելով պատմիչը կը հասկնայ ալան յափշտակողի տիրութիւնները:

36 Խորենացի, նշվ. աշխ., էջ 198—199:

խանության տերիտորիան որոշ չէ. գտնվում է մոտավորապես Մասիսի շրջակայքում»³¹:

Միւս կողմէ, Առաւելեան նախարարական տոհմը ալանական ծագում ունէր. «Սրա (Արտաշէսի—Վ. Մ.) օրերում առաջ եկան Առավելյաններն եւ, Ալանների ազգից, որոնք Սաթենիկի մերձավորներն էին եւ նրա հետ գալով՝ մեր աշխարհի նախարարութիւնների շարքը դասվեցին ցեղով, իբրեւ մեծ թագուհու հարազատները»³²: Սեբէոս գիրքնք կը յիշատակէ «Ալիարատայ կողմանէ» բնորոշումով, առանց նշելու գաւառը³³, Հոս պէտք է յիշել, որ հայ թագավորներ Արտաշէս եւ Տրդատ ալանազգի կողակիցներ ունեցած են, յաջորդաբար՝ Սաթենիկ եւ Աշխէն: Իսկ եթէ նկատի ունենանք, որ «Սասունցի Դավիթ»ի որոշ փոփոխականներու մէջ Խանդութ՝ Սասնայ տէր Դավիթի կինը, Օղան-Տողան թագաւորի դուստր. կը համարուի, ահա կ'ունենանք այդ հետաւոր սովորութեան խուլ արձագանգը:

Անդրադառնալով Խանդութի բերդին վրայ յարձակում գործող թշնամիներու ցանկին, թէեւ ուշ միջնադարու որոշ կնիք կայ անոր վրայ, սակայն տիրականը պատմական խառնաշփոթն է: Հոն կը գտնենք.

ա) Պապ-Ֆռնիկի, զոր կարելի է նկատել Հոռմի պապը³⁴: եւ որուն մուտքը պէտք է յաջորդած ըլլայ խաչակրաց արշաւանքներուն:

բ) Զինաստանայ կամ Զինումաշինի թագաւոր, առանց ժամանակագրական յարաբերակցութեան, թէեւ ամբողջ Միջնադարուն շինացի տիրակալները ատեն-ատեն երեւան կու գան՝ հայ մատենագրութեան մէջ: Յայտնի է, սակայն, որ հայ-չինական շփումները Հայաստանի մէջ քաղաքական որեւէ բնոյթ չեն ունեցած, արդէն հայ մատենագիրները որեւէ շինացիի անուն չեն յիշեր հայոց հողի վրայ: Պնրզ է, որ Զինաստանի թագաւորի այս յիշատակումը հէքեաթային բնոյթ ունի:

գ) Աջմու Շապուհ, Շապուհ Բ. թագաւորի (309—380) աղօտ յուշը:

դ) Սեւ թագաւոր, Հալապայ թագաւոր, Լանդբանդ-թագաւոր՝ երեւակայական անուններ, որոնցմէ Հալապայ թագաւորը թերեւս յիշատակ ըլլայ արաբական Օմայեան հարստութեան (661—750), որուն կեդրոնը Սուրիան էր:

ե) Օղան-Տողան, որ մեր կարծիքով պէտք է նկատուի 3-րդ—4-րդ դարերու ալանական ներկայութեան արձագանգ:

Մինչեւ այստեղ՝ պատմական քննարկումը, Կարեւոր է հիմա հաշուի առնել խնդրին լեզուաբանական կողմը:

Մեր վերը բանաձեւած վերապահութեամբ հանդերձ, կ'արժէ ընդգծել որ աղմուան-աւղան դրափոխութիւնը Ս. Պետրոսեանի ամենէն ուժեղ փաստարկներէն մէկն է: Ուշադրութեան արժանի է, սակայն, սարմատական ռոկսողան ցեղի անունը, որ ստուգաբանութեամբ է իբրեւ «փայլուն ալաններ»³⁵ (հմմտ. Հերոդոտի «թագաւորական սկիւթացիներ» անուանումը): Ասկէ կարելի է մակաբերել ալան-աւղան նոյնութիւնը (հմմտ. աւ-օւ) եւ ենթադրել ալան ձեւի առկայութիւնը դիւցազնավէպին մէջ:

Միւս կողմէ, որքանով ճիշդ է օղան ձեւի կիրարկումը: Զմոռնանք, որ «Սասունցի Դավիթ»ը մեզի աւանդուած է բանաւոր ճամբով եւ լեզուական բազարկումը միշտ հնարաւոր է: Թերեւս կարելի է մտածել աղան սկզբնական ձեւի մասին օ հնչիւնով, որ յետագային դարձաւ օղան: Հակասակ պարագային, կարելի է մտածել, որ օղանի նախակերպարը եղած են ազանները, իսկ

³¹ Սասնայ ծոեր, հ. Բ, մասն Բ, խմբագրութեամբ Մ. Աբեղյանի եւ Կ. Մելիք-Օհանջանյանի, Երևան, 1951, էջ 864:

³² Խ ո Ր Ե Ն ա Յ ի, նշվ. աշխ., էջ 203:

³³ Պատմութիւն Ս. Ե Ր Ե Ո Ս ի եպիսկոպոսի Ի Հերակլն, Ի լոյս ած Բ. Պ., Ս. Պետերբուրգ, 1879, 139:

³⁴ Թ. Օ Ր Բ Է Լ Ի, Հայկական հերոսական էպոսը, Երևան, 1956, էջ 67:

³⁵ Richard Frye. La herencia de Persia, Madrid, 1965, p. 200.

վէպի վերջնական ձեւաձորման ժամանակաշրջանին, վերոյիշեալ աղանաղուան շփոթին հետեւանքով, բառը ստացած է աւղան-օղան ձեւը:

Ինչ կը վերաբերի տաղան կամ դաղան ձեւին, ըստ մեզի ան յատուկ իմաստ մը չունի եւ աւելի տրամաբանական է մտածել ժողովրդային իւրօրինակ բառակրկնութեան մասին (հմատ. կիսատ-պռատ ձեւը), որ նոյնպէս ծնունդ տուած է Զին-ու-մաշին ձեւին³⁶:

36 Մեր կարծիքով, Օղան-Տողանը մէկ թագաւորի անունն էր, որ յետագային երկճիւղուեցաւ, վերածուելով զոյգ թագաւորանուններու Աղս ուղղութեամբ, աւելորդ չէ նշել, որ Յակոբ Նրզէեանի պատումին մէջ կը յիշուին Դամ ու Հաղարաղամ փահլեւանները (Սասնայ ծոփը, էջ 27):